



DISKUSJONSNOTAT

ForUMs diskusjonsnotater er ment som bakgrunnsinformasjon og kunnskapsgrunnlag for diskusjon. Notatet står for forfatterens regning og reflekterer ikke nødvendigvis vedtatt politikk eller ForUMs synspunkter.

En handlingsplan for samstemthet

En nasjonal handlingsplan for bærekraftsmålene kan bidra til økt samstemthet

En nasjonal handlingsplan for bærekraftsmålene vil kunne motvirke silotenkning og være en viktig del av en reell samstemthetsreform. En god handlingsplan som kommer med nasjonale indikatorer, klare ansvarslinjer og et grundig rapporteringsrammeverk kan også langt på vei imøtekomme krikk fra både OECD og Riksrevisjonen.

Av: Tonje Merete Viken, fagrådgiver i Forum for utvikling og miljø

12. juni vedtok ForUMs styre posisjonsnotatet «En nasjonal handlingsplan for bærekraftsmålene».¹ Bakgrunnsnotatet for posisjonen² omhandler i all hovedsak hvordan en nasjonal handlingsplan kombinert med utvikling av relevante nasjonale indikatorer, styrket rapportering og tilgjengelig statistikk vil være et effektivt verktøy for å oppfylle bærekraftsmålene ute og hjemme. Følgende notat vektlegger i større grad hvordan disse verktøyene er relevante for å sikre en samstemt politikk.

Fra do-no-harm til synergi

OECDs utviklingskomité (DAC) lanserte ideen om samstemt politikk for utvikling tidlig på 1990-tallet. Fokuset var da på «do no harm», som vil si at nasjonal politikkutvikling ikke skal hindre eller skade utviklingslands interesser. På midten av 2000-tallet ble definisjonen utvidet til å omhandle synergier mellom ulike politikkområder og utviklingsmål – og hvordan politikk og praksis utover bistandsområdet også skal søke å bidra til internasjonale utviklingsspørsmål.³

I OECDs anbefalinger for fremming av samstemthet heter det at: «Establishing and publishing a comprehensive set of high level goals and priorities, better enables the political leadership to pursue a common agenda more coherently».⁴ I 2018 oppdaterte OECD sine anbefalinger om samstemthet. Definisjonen av samstemthet er der som følger:

[...] an approach and policy tool to integrate the economic, social, environmental dimensions of sustainable development

at all stages of domestic and international policy making. Its objectives in the new agenda are to build the capacities of governments and stakeholders to implement the SDGs by:

- *Fostering synergies and minimising trade-offs across economic, social and environmental policy areas;*
- *Reconciling domestic policy objectives with internationally agreed objectives; and*
- *Addressing the transboundary and long-term effects of policies.*⁵

En reell samstemthetsreform

ForUMs posisjon er at en nasjonal handlingsplan er en hensiktsmessig måte sikre samstemthet på. Det er svært positivt at regjeringen i 2018 opprettet samstemthetsforumet for å «bidra til at norsk politikk på relevante områder kommer nærmere norske utviklingspolitiske

En handlingsplan for alle bærekraftsmålene vil gjøre det enklere å få et overblikk over Norges utfordringer, og ikke minst vil det være et viktig verktøy for å avdekke mangel på samstemthet.



OECD/DACs Susanna Moorehead og utviklingsminister Dag-Inge Ulstein i samtale om utviklingskomiteens kollegavurdering av norsk bistand. (Foto: Bistandsaktuelt/Jan Speed)

målsettinger»⁶. Forumet er en oppfølging av Jeløya-plattformen, der regjeringen forpliktet seg til å «føre en samstemt politikk for utvikling»⁷.

Norske sivilsamfunnsorganisasjoner er positive til forumet, men understreker at arbeidet med å sikre samstemthet ikke slutter der. En nasjonal handlingsplan for bærekraftsmålene vil fungere som en nasjonal risiko- og mulighetskartlegging og besvare spørsmål både om hva Norge faktisk gjør, men også om vi gjør nok av de riktige tingene. En handlingsplan for alle bærekraftsmålene vil gjøre det enklere å få et overblikk over Norges utfordringer, og ikke minst vil det være et viktig verktøy for å avdekke mangel på samstemthet. Det vil også kunne være en sentral komponent i en reell samstemthetsreform.

Svake mandater og uklare ansvarslinjer

I mai 2019 offentliggjorde OECD en gjennomgang av norsk bistand, «OECD Development Co-operation Peer Reviews: Norway 2019»⁸. Her er blant annet samstemthet et viktig tema. I gjennomgangen viser OECD til opprettelsen av Samstemthetsforumet som et viktig signal om en styrket innsats for å belyse ustemthet og inkonsekvenser i politikken for en bærekraftig utvikling. OECD mener forumet er godt posisjonert til å identifisere nøkkelspørsmål, men ser det som en betydelig svakhet at forumets mandat ikke inneholder virkemidler for å omsette ord i handling. Forumet kan for eksempel ikke utvikle oppfølgingsplaner eller monitorere implementeringen av disse.

En av anbefalingene fra OECD/DAC er at Norge bør identifisere hvilken institusjon som skal ha ansvar for å følge opp diskusjonene i Samstemthetsforumet. Denne institusjonen bør også få ansvaret for å utvikle handlingsplaner og rapportere regelmessig på implementeringen av disse, mener OECD:

The newly established Policy Coherence Forum signals a greater effort to address inconsistencies between domestic policies and sustainable development objectives. However, addressing key issues – such as incoherence between Norway's climate policy and emissions-reduction targets, and its support for the domestic petroleum sector – in a timely manner requires a strengthened approach. While the Forum is well placed to identify, raise and discuss key issues with stakeholders, it does not have the mandate to turn those discussions into action, or to establish follow-up plans and monitor their implementation. [...]

Den årlige rapporteringen fra Utenriksdepartementet til Stortinget er den eneste formaliserte mekanismen som er opprettet ene og alene for å fremme samstemthet.

A mandate enabling the Forum to establish, systematically analyse and monitor a set of identified cross-governmental objectives related to policy coherence for development, including all relevant ministries and levels of government, might cement this progress and further facilitate change. Including specific indicators or targets, along with a time-bound plan for implementation would also strengthen this approach, as would including a focus on cross-cutting policy priorities such as anti-corruption, gender and human rights.⁹

OECD har tidligere anbefalt at politiske forpliktelser inngås på det høyeste politiske nivået.¹⁰ Det er på bakgrunn av dette ForUM i sin posisjon anbefaler regjeringen å vurdere å samle all koordinering av rapportering på bærekraftsmålene hos Statsministerens kontor, heller enn hos Finansdepartementet.¹¹ Fordelen med organiseringen av bærekraftsarbeidet under Finansdepartementet var i sin tid nyskapende, og tanken var at arbeidet kunne sees i sterkere sammenheng med budsjettet.¹² Slik statsbudsjettet nå framstår, er det grunn til å mene at denne organiseringen ikke har fungert etter hensikten. Det er verdt å merke seg at en av hovedanbefalingene i den danske 92-gruppens Spotlight Rapport for 2019 er å legge ansvaret for oppnåelsen av bærekraftsmålene hos statsministeren.¹³ Viktigst er imidlertid at koordineringen kommer med instruksjonsmyndighet.

Den årlige rapporteringen fra Utenriksdepartementet til Stortinget og samstemthetsforumet de eneste formaliserte

Det vil si at systemet kanskje er mer egnet for å sikre «do-no-harm» enn å gi rom for strategisk planlegging og synergier for å oppnå samstemthet.

mekanismene som er opprettet ene og alene for å fremme samstemthet.¹⁴ I en evaluering av norsk samstemthet påpeker Norad at Norge i motsetning til «best practice»-land som Sverige og Nederland har en tilnærming som er preget av liten grad av formalitet og sak-til-sak håndtering av dilemmaer og motsetninger:

Formalized mechanisms in other countries include: linking commitment to PCD with the national legislation (Sweden and Belgium); establishing designated and overarching government units with special responsibility for PCD (the Netherlands until 2012); mandating government units responsible for PCD with the power to direct other ministries in conflicts related to ensuring PCD (the Netherlands until 2012); sets of indicators developed by academic institutions for monitoring of PCD (Ireland); and structured ministry reporting formats, including identification of dilemmas, goals for PCD, and measurement of progress (Sweden).¹⁵



Norsk produksjon av olje og gass er et samstemthetsdilemma som stadig går igjen i diskusjoner om samstemthet i politikken. Foto: Norsk olje og gass

Ifølge Norad-evalueringen om samstemthet i utviklingspolitikken er «fleksibilitet» høyt verdsatt i det norske byråkratiet. For «rigide» handlingsplaner, strategier, rapporteringsregimer og formaliserte mekanismer blir sett som en potensiell motsetning til denne fleksibiliteten. Dermed blir denne fleksibiliteten også en utfordring for å sikre samstemthet.

Flere av respondentene i Norad-evalueringen påpeker at det ikke er «kultur» i regjeringen for å blande seg inn i andre departementers politikk utover uformelle diskusjoner, samarbeid og konsultasjoner i tverr-departmentale arbeidsgrupper og komiteer. Det gjør det krevende å motvirke ustemthet innenfor og mellom departementer. Også de ulike departementens relative uavhengighet og mangel på institusjonaliserte arenaer for samarbeid mellom departementene gjør det utfordrende å jobbe med samstemthet.

På den ene siden kan fleksibilitet altså innebære mangel på klart formulerte politiske mål, prosedyrer for oppfølging og rapportering og klare ansvarlinjer for å nå målene. På den annen side blir fleksibiliteten sett som en styrke i møte med nye og uventede utfordringer, noe som gjør det enklere å respondere på tegn på ustemthet i etterkant. Det vil si at systemet kanskje er mer egnet for å sikre «do-no-harm» enn å gi rom for strategisk planlegging og synergier for å oppnå samstemthet.

Av mer indirekte mekanismer regjeringen benytter for å oppnå samstemthet, kan nevnes tverr-departmentale grupper, referansegrupper, arbeidsgrupper og konsultative komiteer. Stortingsmeldinger og handlingsplaner kan også drive fram samarbeid mellom departementene. Et eksempel på det siste er Handlingsplanen for bærekraftige matsystemer, som ble lansert av regjeringen i juni som et samarbeid mellom seks departementer.¹⁶ Norad-evalueringen peker imidlertid i retning av at disse initiativene gjerne er en respons på spesifikke utfordringer, og at de ikke springer utfra en politisk eller byråkratisk prosess der samstemthet er målet. Hvilket bringer oss tilbake til betydningen av en nasjonal handlingsplan. Vektingen mellom fleksibilitet og formalisering er forståelig nok en krevende balanse, men med den korte tidshorisonten bærekraftsmålene har, bør kravet om en overordnet handlingsplan være innenfor rimelighetens grenser.

For de ulike departementene er det viktig å rapportere på gode resultater og ikke undergrave den sittende regjeringens arbeid.

Planlegging for samstemthet

I samstemthetsevalueringen påpeker Norad blant annet at oppfølgingen av Norges uttalte forpliktelser har vært svak blant annet når det gjelder konkrete planer som kan øke samstemtheten. Evalueringen viser blant annet til Sverige, der regjeringen har pålagt alle departementene å utvikle handlingsplaner for hvordan de vil følge opp Sveriges nasjonale handlingsplan for global utvikling og samstemthet.¹⁷

Norske organisasjoner har i flere år bedt regjeringen om å utvikle en handlingsplan for bærekraftsmålene. Spørsmålet kom opp under Forum for utvikling og miljø (ForUM) utviklingspolitiske spørretime 30. april på Kulturhuset i Oslo, der en rekke av ForUMs medlemsorganisasjoner stilte spørsmål til utviklingsminister Dag Inge Ulstein. Ulstein svarte da at han ikke kunne se at det var noe regjeringen ikke hadde levert på i sakens anledning. Dette til tross for at Stortingets flertall har bedt regjeringen om å legge fram for Stortinget «en plan for hvordan Norge vil gjennomføre bærekraftsmålene, nasjonalt og internasjonalt» (Innst. 440 S (2016–2017), Meld. St. 24 (2016–2017)).¹⁸

Regjeringen standardsvar er at oppfølgingen av bærekraftsmålene i Norge er integrert i regjeringens ordinære politiske arbeid og ikke som et eget prosjekt med et eget sekretariat, men det er vanskelig å se at dette egentlig besvarer spørsmålet om en handlingsplan. Den 29. mai 2019 gikk ForUM og 29 organisasjoner sammen om en kronikk i Bistandsaktuelt, der statsminister Erna Solberg ble utfordret på spørsmålet.¹⁹ Kronikken ble stående ubesvart.

Flere departementer har for så vidt utviklet nasjonale handlingsplaner, hvorav flere er relevante for arbeidet med bærekraftsmålene. Et helhetlig planverk som sikrer at de ulike nasjonale handlingsplanene trekker i samme retning mot klart definerte politisk mål, vil motvirke silotenkning og gjøre det enklere å få et overblikk over Norges utfordringer.

Rapportering

Som tidligere nevnt, er den årlige rapporteringen på samstemthet i statsbudsjettet opprettet for å fremme PCD. Dette formatet legger ifølge Norad-evalueringen vesentlige begrensninger på hvordan rapporten er strukturert, og hva som kan behandles. For de ulike departementene er det viktig å rapportere på gode resultater og ikke undergrave den sittende regjeringens arbeid. Både formatet og opplegget rundt gjør det svært vanskelig å påpeke dilemmaer og inkonsekvenser i norsk politikk.

Several informants emphasize that the fact that reporting is a joint effort between different ministries makes it even more difficult to mention incoherencies, because each ministry needs to report in a favorable manner within such a format.

The fact that the MFA does not have a clear mandate to coordinate efforts of PCD also makes it difficult, if not impossible, to “force” other ministries to report on potential dilemmas and incoherencies.²⁰

Rapporteringen i statsbudsjettet har også fått sviende kritikk i en rapport fra Riksrevisjonen der de undersøkte informasjon om resultater av bistand til utdanning. «Gjennomgangen av budsjettproposisjonene viser at det for de tolv utdanningsprosjektene i stor grad rapporteres om utførte aktiviteter og positive resultater, og i mindre grad om problemer i prosjektene.» heter det i rapporten, der Norad-evalueringen oppsummeres på følgende måte:

I evalueringen kommer det fram at ansatte i Norad og Utenriksdepartementet mener at bare utvalgte resultater blir rapportert, og at disse gir et overveiende positivt bilde, ettersom de forsøker å vise til suksesshistorier. Formålet med rapporteringen er ifølge evalueringen i hovedsak å vise hva som er oppnådd, heller enn å bruke resultatinformasjonen som grunnlag for nye beslutninger.²¹

Rapporteringen på bærekraftsmålene er i sin allmennhet svært overordnet, og hovedvekten av endringer fra år til år er redaksjonelle og språklige.²² ForUM har også påpekt at konkrete tiltak sjelden er knyttet til delmål, og så å si aldri til indikatorer. I statsbudsjettet for 2019 framstår rapporteringen til og med som svakere enn 2018 på flere punkter.²³ Det gjør det til en krevende operasjon å få overblikk over både konkrete politiske målsettinger samt eventuelle dilemmaer og mangel på fremgang.

Også OECD har kritisert regjeringens rapportering på samstemthet til Stortinget, som de omtaler som «ineffektiv»:

The annual reports on policy coherence presented to the Storting since 2011, Norway’s primary instrument for addressing policy incoherence issues, are ineffective. They lack measurable indicators to track progress and there is little evidence that the reports have resulted in actual policy changes (Norad, 2018). Strengthening this reporting mechanism to include measurable indicators would also help improve policy coherence for sustainable development.²⁴



Seks departementer står sammen om handlingsplanen for bærekraftige matsystemer i utviklingspolitikken. (Foto: Norges Vel)

Årets One Year Closer-rapport, som danner grunnlaget for Norges rapportering til FNs årlige høynivåpanel for bærekraftsmålene, føyer seg inn i mønsteret. Rapporten påberoper seg ikke å være en utfyllende beskrivelse av Norges oppfølging på bærekraftsmålene, men heller gi et øyeblikksbilde av hva Norge har oppnådd samt å identifisere noen spørsmål som må håndteres innen 2030.²⁵ Positivt er imidlertid at One Year Closer-rapporten i markant større grad refererer til konkrete indikatorer i 2019 enn den gjorde i 2018.

For å få innspill til rapporten inviterte regjeringen sivilsamfunnet til å komme med innspill om hva de ulike organisasjonene har gjort i Norge eller internasjonalt for å følge opp 2030-agendaen. Derimot er man ikke bedt om å komme med innspill til utfordringer og dilemmaer. Rapporten for 2019 tar riktignok opp utfordringer både ute og hjemme, som frafall i skolen, ungdomsledighet, økende ulikhet og barnefattigdom, for å nevne noen. Det er likevel påfallende at klassiske samstemtdilemmaer som våpenekspert og norsk produksjon og eksport av olje og gass ikke nevnes med ett ord.

I kapittelet om bærekraftsmål 9 om industri, innovasjon og infrastruktur nevnes at utslippene av drivhusgasser har økt noe siden 1990, men i kapittelet om klima er økte utslipp ikke nevnt som en utfordring. Derimot lister regjeringen opp en rekke i og for seg positive tiltak, og påpeker at utslippene ville vært 40 prosent høyere enn antatt for 2020 uten klimatiltak.²⁶ Å påpeke at det kunne vært verre kan vel neppe sies å være en særlig god problembeskrivelse.

OCED knytter også den mangelfulle rapporteringen til mangelen på indikatorer som kan bidra til å måle og styrke samstemthet.²⁷ Det er blant årsakene til at ForUM – og også FN – anbefaler at medlemslandene bør utvikle nasjonale indikatorer som er relevante i en norsk sammenheng.

Gjennom statsbudsjettet for 2019 fikk SSB finansiering til å opprette en nasjonal plattform hvor statistikk og indikatorer som er relevante for bærekraftsmålene kan samles og kommuniseres. SSB må sikres forutsigbar finansiering for å dekke dette behovet, også etter 2020.

Også OECD har kritisert regjeringens rapportering på samstemthet til Stortinget, som de omtaler som «ineffektiv».

Det er et positivt steg. Men det er fortsatt ikke satt av midler til utvikling av nasjonale indikatorer, der SSB også bør spille en sentral rolle. Det kan med fordel også utvikles egne indikatorer på samstemthet.

På bakgrunn av dette har ForUM bedt regjeringen om å invitere fagmiljøer, sivilsamfunnet, privat sektor og akademia til en bred dialog om nasjonale indikatorer, formen og målet for en handlingsplan, og hva slags rapportering som er hensiktsmessig for å maksimere måloppnåelsen, samtidig som man sikrer åpenhet rundt bærekraftsarbeidet og de dilemmaene Norge møter. Hvordan man best mulig måler og rapporterer på samstemthet bør være en del av samtalen. OECD erkjenner at det ikke finnes noen one-size-fits-all institusjonelt oppsett som kan maksimere bærekraft.²⁴ Av og til er også samstemtheten sterkere enn det institusjonelle oppsettet skulle tilsi. Det kan meget vel være at Norge er et eksempel på det siste. Poenget er at dette jo er vanskelig å vite. Vi trenger et rapporteringsformat som gjør det mulig for både organisasjonslivet, offentligheten, mediene, akademia og, ikke minst, Stortinget, å stille regjeringen til ansvar. Det har vi ikke per i dag, og en god og konkret handlingsplan vil være et kraftig insitament til å rapportere bedre.

Hvorfor handlingsplan

Det vil være en krevende øvelse å utarbeide en samlet handlingsplan, men samtidig kan det stimulere til nytenkning og tverrdepartementalt samarbeid, og belyse sammenhenger på en ny måte. En slik handlingsplanen kan langt på vei bidra til å imøtekomme noe av kritikken fra OECD. Den vil også kunne være en viktig komponent i en reell samstemthetsreform, som går utover opprettelsen av dagens samstemthetsforum.

OECD etterlyser blant annet et sett med klare målsetninger for en samstemt politikk for utvikling som inkluderer alle relevante departementer og myndighetsnivåer. Målene må komme med spesifikke delmål, en tidsspesifikk implementeringsplan og fokus på tverrgående prioriteringer.

En klar problembeskrivelse, et klart definerte delmål med noen tanker om hvordan man vet at målet er nådd - og ikke minst - finansiering - er alle viktige kjennetegn ved en god handlingsplan.

Sist, men ikke minst, bør planen være basert på en bred dialog med fagmiljøer, sivilsamfunnet, privat sektor og akademia.



En handlingsplan for alle bærekraftsmålene må utarbeides i tett samspill med alle berørte aktører. Arbeidet bør ledes av statsministerens kontor. (Foto: SMK)

SLUTTNOTER

- ¹Forum for utvikling og miljø (2019), Posisjon: En nasjonal handlingsplan for bærekraftsmålene, <http://www.forumfor.no/nyheter/2019/posisjonsnotat-en-nasjonal-handlingsplan-for-b%C3%A6rekraftsm%C3%A5lene>
- ²Tonje Merete Viken (2019), Diskusjonsnotat: Norge trenger en nasjonal handlingsplan for bærekraftsmålene, <http://www.forumfor.no/assets/docs/Diskusjonsnotat-01-2019-Nasjonal-handlingsplan.pdf>
- ³Forum for utvikling og miljø (2018), Hva er samstemt politikk for bærekraftig utvikling?, <http://www.forumfor.no/assets/docs/Samstemthetsbriefene01-HVA-ER-SAMSTEMT-POLITIKK-FOR-B%C3%86REKRAFTIG-UTVIKLING.pdf>
- ⁴OECD (2019), Recommendation of the Council on OECD Legal Instruments Good Institutional Practices in Promoting Policy Coherence for Development, <https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/260/260.en.pdf>
- ⁵OECD (2018), Updating the Recommendation on Policy Coherence for Development [C(2010)41], [http://www.oecd.org/gov/pcsd/Updating%20the%20Recommendation%20on%20Policy%20Coherence%20for%20Development%20\[C\(2010\)41\]_EN.pdf](http://www.oecd.org/gov/pcsd/Updating%20the%20Recommendation%20on%20Policy%20Coherence%20for%20Development%20[C(2010)41]_EN.pdf)
- ⁶Nytt forum skal bidra til samstemthet, Regjeringen.no (2019), <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/nytt-forum-skal-bidra-til-samstemthet/id2602703/>
- ⁷Politisk plattform for en regjering utgått av Høyre, Fremskrittspartiet og Venstre (2018), <https://www.regjeringen.no/contentassets/e4c3cfd7e4d4458fa8d3d2bb1e43bcbb/plattform.pdf>
- ⁸OECD (2019), OECD Development Co-operation Peer Reviews: Norway 2019, <https://www.oecd.org/dac/oecd-development-co-operation-peer-reviews-norway-2019-75084277-en.htm>
- ⁹OECD/DAC Peer Review
- ¹⁰OECD, Legal Instruments
- ¹²ForUM, Posisjonsnotat: En nasjonal handlingsplan for bærekraftsmålene
- ¹²Finansdepartementet (2008), Norges strategi for bærekraftig utvikling, https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/fin/rapporter/strategi_barekraftig_utvikling.pdf
- ¹³92-gruppen og Globalt fokus (2019), Spotlight rapport, utfordringer for Danmark i opnåelse av verdensmålene, https://92grp.dk/images/SPOTLIGHT-Rapport_Enkelt sider.pdf
- ¹⁴Norad Evaluation Department (2018), Evaluation of Norwegian Efforts to Ensure Policy Coherence for Development, <https://norad.no/contentassets/4ac-3de36fbd4229811a423f4b00acf7/8.18-evaluation-of-norwegian-efforts-to-ensure-policy-coherence-for-development.pdf>
- ¹⁵Riksrevisjonen (2019), Riksrevisjonens undersøkelse av informasjon om resultater av bistand til utvikling (Dok 3:10 (2018-2019)), <https://www.riksrevisjonen.no/globalassets/rapporter/no-2018-2019/bistand-utdanning.pdf>
- ¹⁶Departementene, Mat, mennesker og miljø – Regjeringens handlingsplan for bærekraftige matsystemer i norsk utenriks- og utviklingspolitikk, https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/dokumenter/planer/mat-systemer_handlingsplan_2019.pdf
- ¹⁷Norad, Evaluation of Norway's Efforts to Ensure
- ¹⁸Innst. 440 S (2016–2017), Innstilling til Stortinget fra utenriks- og forsvarskomiteen, Meld. St. 24 (2016–2017), <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/stortinget/2016-2017/inns-201617-440s.pdf>
- ¹⁹ForUM, FN-sambandet, Kirkens Nødhjelp, Fellesrådet for Afrika, UNICEF Norge, m. fl. (2019), Tar du bærekraftsbollen, Erna?, <https://bistandsaktuelt.no/arkiv-kommentarer/2019/vi-trenger-en-norsk-handlingsplan-for-barekraftsmalene/>
- ²⁰Norad, Evaluation of Norway's Efforts to Ensure
- ²¹Riksrevisjonen, Riksrevisjonens undersøkelse av informasjon om resultater
- ²³ForUM (2018), Bærekraftsrapportering med harelabb, <http://www.forumfor.no/nyheter/2018/b%C3%A6rekraftsrapportering-med-harelabb>
- ²⁴OECD/DAC Peer Review
- ²⁵Finansdepartementet og Utenriksdepartementet, One year closer 2019 – Norway's progress towards the implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Development, https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/vedlegg/utvikling/barekraftsmaalene-one-year-closer2019_web.pdf
- ²⁶FIN/UD, One Year Closer, 2019
- ²⁷OECD/DAC Peer Review